

Никола Илић, мастер*

Joseph Stiglitz, *The Euro*, Allen Lane, London 2016, 496.

Путник који је почетком миленијума кренуо из Београда, намеравајући да види успутне европске градове и као крајњу дестинацију посети Лисабон, користио је више различитих националних валута: форинте, шилинге, марке, франке, пезете и на самом крају путовања, португалски ескудо. Морао је да плати не баш занемарљиву накнаду како би разменио валуте које поседује за валуту која му је у датом тренутку била потребна. Уз то, путник је изгубио доста времена и новца тражећи место где се размена може извршити.

У књизи добитника Нобелове награде Џозефа Стиглица постављају се питања од суштинског значаја за свакодневни живот становника Европске уније, али и за живот путника намерника који потичу из држава које нису чланице. Да ли је евро олакшао свакодневни живот људи и учинио га једноставнијим? Или пак заједничка валута отежава свакодневни живот? Одговори на та питања нису једноставни, па чак и када долазе из пера једног нобеловца, захтевају висок ниво пажње и концентрације. Срећом, читаоцима неће бити тешко да размишљају о економским питањима јер ће врло брзо схватити да су последице увођења евра видљиве и у њиховом новчанику. Макроекономска теорија на први поглед може да делује апстрактно, међутим, зналачки примењена на случај евра, она постаје практична, занимљива и блиска читаоцу.

Стиглиц у првом делу књиге основано констатује да је Европска унија погођена економском кризом. Међутим, у поређењу са другим земљама и регионима које је задесила економска криза из 2008. године, Европска унија се опоравља знатно спорије, уз остваривање „жалосног економског учинка“. Тај учинак, у великој мери, Стиглиц објашњава практичном применом основних макроекономских модела. Када би, на пример, Швајцарска имала знатно већи увоз од из-

* Аутор је студент докторских студија на Правном факултету Универзитета у Београду, nikola.ilic@ius.bg.ac.rs.

воза, вредност њене валуте би пала у односу на евро и друге валуте, чиме би извоз из те земље постао атрактивнији, а увоз мање атрактиван. На тај начин, девизни курс омогућава прилагођавање целокупне привреде и очување уравнотеженог спољнотрговинског биланса, што подразумева релативно мали диспаритет између оствареног увоза и извоза. Оснивањем монетарне уније и Европске централне банке, све земље чланице изгубиле су контролу над девизним курсом, а самим тим и могућност уравнотежења увоза и извоза. Држава која бележи спољнотрговински дефицит, након одређеног периода, неће имати друго решење и мораће да се задужи. Проблем ће бити додатно усложен када дуг буде доспео за наплату, а спољнотрговински дефицит и даље није отклоњен. Стиглиц истиче да преношење дела надлежности на Европску централну банку блокира и друге битне тржишне механизме. Тако, државе у еврозони, осим девизног курса, не могу слободно да одређују каматне стопе које представљају језичак на националној ваги штедње и инвестиција. Европска централна банка води монетарну политику и одређује количину новца у оптицају за подручје целе монетарне уније, што има различите последице по привреде деветнаест држава чланица. Тај недостатак прилагодљивости већег броја националних привреда допринео је да економска криза из 2008. године има мултипликовано дејство и да еврозона излази из кризе знатно спорије у поређењу са другим регионима и државама.

Посебно је размотрена и истакнута улога Немачке у монетарној унији. Њене економске преформансе оцењене су као релативно слабе, и поред тога што је Немачка у очима европске јавности виђена као стабилна и успешна држава. Тај став поткрепљен је чињеницом да је у Немачкој од 2007. до 2015. године забележен просечан годишњи раст бруто домаћег производа од само 0,8 одсто, што је приближно стопи забележеној у Јапану током двадесетогодишње стагнације.¹ Аутор наводи и податак да коефицијент неједнакости у Немачкој (енг. *Gini index*) бележи константан раст, мада није објаснио на који начин, у конкретном случају, функционише узрочно-последична веза између равномерности расподела дохотка и нивоа или раста бруто домаћег производа.² Постојећи привредни раст у Немачкој објашњен је израженим спољнотрговинским суфицитом који, према

¹ Криза у Јапану је изазвана колапсом на тржишту некретнина 1991. године. Последице те кризе биле су уочљиве све до 2010. године, због чега је читав тај период назван двадесетогодишња стагнација.

² Цини коефицијент представља меру равномерности расподеле дохотка. Вредност коефицијента се креће између 0 (потпуно егалитарна расподела) и 1 (це­локупан доходак присваја један појединац). Уобичајено је да високу вредност Цини коефицијента бележе латиноамеричке и афричке земље, преко 0,50. САД и Русија бележе коефицијент у вредности од 0,40 до 0,45, док је у Немачкој, 2013. године, забележена вредност 0,29. Више информација на: [http:// stats.oecd.org](http://stats.oecd.org), 10. јун 2017.

речима аутора, није и не може бити достижан за све државе чланице монетарне уније. Као основну једнакост Стиглиц истиче да збир свих спољнотрговинских суфицита мора бити једнак збиру свих спољнотрговинских дефицита у еврозони. Као последица, забележени спољнотрговински суфицит у једној држави чланици монетарне уније неминовно би значао спољнотрговински дефицит у другој. На тај начин се лоши економски резултати појединих држава чланица монетарне уније, у великој мери, оправдавају успехом Немачке и *vice versa*. Међутим, аутор је потпуно пренебрегнуо чињеницу да једнакост спољнотрговинских суфицита и дефицита важи на светском нивоу, а не на нивоу региона. Разлог због кога су поједине државе у еврозони успешније од других јесте, пре свега, стабилност и конкурентност реалног сектора.

Творци еврозоне сигурно су имали у виду бројне потенцијалне проблеме који би могли да настану као последица увођења и употребе заједничке валуте. Економска теорија оптималног валутног подручја (енг. *Optimal currency area theory*) опште је позната и прихваћена још од половине XX века, због чега су (између осталог) приликом оснивања еврозоне прописани стриктни критеријуми конвергенције.³ Ипак, Стиглиц закључује да строга контрола буџетских дефицита и јавних дугова не може заменити прилагодљивост коју би појединачне привреде у еврозони имале у случају употребе националних валута. Доказе за изнету тврдњу он налази у Шпанији и Ирској, земљама које немају дефицит и имају релативно мали јавни дуг, а ипак су у економској кризи. Аутор додатно истиче да критеријуми конвергенције не могу да спрече појаву рецесије у једном делу монетарне уније, истовремено са појавом експанзије у другом. У том случају, без обзира на предузете мере и добре намере Европске централне банке, да би се одређене државе чланице економски опоравиле, друге морају да западну у економску кризу.

Између држава у еврозони постоје и друге битне разлике које нису економске природе, али у великој мери могу да утичу на излазак из економске кризе. Велики број тих разлика Стиглиц набраја једноставним поређењем једне савезне америчке државе и државе у еврозони. У средишту хипотетичког случаја настанка економске кризе је појединац, просечан човек, који рационално реагује на кризу. Могућност сељења људи и капитала у другу државу услед кризе, језичке баријере, осећај припадности у новој држави, разлике у правима, политичке и културне разлике и слично. Потпуно је јасно да би Американац много лакше потписао уговор о раду у другој савезној држави САД него, на пример, Грк у Француској. О разликама у

³ Мастрихтским уговором из 1992. године прописано је да државе које приступају Европској монетарној унији морају имати буџетски дефицит мањи од 3%, а јавни дуг мањи од 60% БДП-а.

језику, осећају припадности и политичким правима није потребно дискутовати. Уколико се томе дода и могућност Савезне владе САД да делотворно помогне држави која је погођена кризом, постаје очигледно колико фактора може да утиче на функционалност еврозоне у условима економске кризе и како се све то може одразити на живот становника држава чланица.

Након указивања на несавршености јединственог валутног подручја, Стиглиц се усредсређује на мере одрицања (познатије као мере штедње) које пропагирају лидери еврозоне, а које су усмерене на смањење државне потрошње и повећање фискалних прихода. Аутор констатује да штедња неминовно узрокује успоравање привредног раста, мање плате и веће социјалне издатке као што су: пензијско и здравствено осигурање, осигурање за случај незапослености, социјална помоћ и слично. Државу пореди са предузећем, уз опаску да најбитније информације о предузећу садржи биланс стања. Једноставно, нико није заинтересован за обавезе предузећа већ за његову нето вредност, због чега је за државу (и за предузеће) додатно задуживање добро, све док се нето вредност увећава. Мање улагања у инфраструктуру, образовање и технологију краткорочно је веома лоше јер увећава незапосленост, а дугорочно зато што смањује привредни раст. Истовремено, Стиглиц се не задовољава нормативном економском анализом и закључцима, он заузима бројне позитивне ставове и критикује политике које се спроводе у оквиру еврозоне, често их називајући контрапродуктивним.

На рачун функционалности еврозоне изнете су бројне критике, међутим, када је у питању будућност Европске уније, Стиглиц не крије оптимизам. Наравно, поставља се питање у којој мери је тај оптимизам основан и шта се нуди као решење проблема, или барем као алтернатива. Једно од конкретнијих решења за које се аутор залаже јесте флексибилан евро, то јест валута чија би вредност могла да варира од земље до земље у оквиру еврозоне. То решење на први поглед може да делује привлачно и није спорно да би тиме све националне привреде постале прилагодљивије, односно да би девизни курсеви и каматне стопе били оптимално одређени. Међутим, поставља се сасвим логично питање – у чему је разлика између марке и франка, с једне стране, и евра који има једну вредност у Немачкој а другу у Француској, с друге стране. Када би узрок проблема лежао у називу валуте, све државе би се радо одрекле сопствене валуте, то јест, у складу са предлогом аутора, промениле би назив валуте (у евро, наравно).

Кључни проблем који умањује функционалност Европске уније као целине, а посебно еврозоне, лежи у институцијама, тачније у недостатку адекватних институција које би обезбедиле већу кохезију унутар валутног подручја, а самим тим и опстанак заједничке валуте.

У том смислу, Стиглиц предлаже већи број реформи, тачније, шест структурних и две кључне политичке реформе. Као и у случају евра са различитим вредностима у различитим државама, те реформе би се најкраће могле описати у две речи – санак пусти. Већ и на саму помисао да је могуће створити банкарску унију и објединити дугове, што су прве две структурне реформе, активира се црвена лампица моралног хазарда. На јави би те реформе функционисале тако што би се све државе додатно задужиле, знајући да ће дугове (барем делимично), у крајњем ефекту, сносити неко други. Те реформе би у почетку заиста донеле просперитет, али то би била само краткотрајна Пирова победа. Преостале четири структурне реформе односе се на формирање заједничког фискалног оквира и посвећеност заједничком просперитету. На самом почетку књиге, Стиглиц сам себе скромно пореди са Алексисом де Токвиллом (*Alexis de Tocqueville*), који је имао бољи увид у демократију у Америци управо због тога што долази из друге државе. Међутим, након предложених структурних реформи, постаје јасно да поређење није потпуно адекватно. Тешко је замислити да особа која има добар увид у прилике на европском континенту може предложити делимично или потпуно одрицање од суверенитета у домену фискалне политике. Још увек ни близу нису испуњени услови који би омогућили конституисање унитарног демократског уређења на целокупној територији Европске уније. Тренутно би унитарност могла бити успостављена једино на бази свемоћи појединих великих држава, а: „Свемоћ ми се чини сама по себи лошом и опасном [...]“⁴ Кључне политичке реформе које Стиглиц предлаже односе се, пре свега, на стварање услова за имплементацију предложених структурних реформи. Притом је наглашена потреба за политичком вољом за реструктурирање и отпис јавних дугова, поново, без иједне речи о моралном хазарду.

У једној тврдњи Стиглиц је неспорно у праву – Европска унија не може опстати непромењена: „Мора да дође или до веће економске и политичке интеграције или до распада еврозоне у садашњем облику.“ Изнета тврдња може подсетити читаоце на древну пророчицу која је, у Делфима, ништа мање виспрено, одговарала на питање војника да ли ће се вратити из рата: „*Ibis redibis, nunquam, peribis in bello.*“⁵ У једном суседном полису-држави, били су нешто искренији према својим војницима: „*Aut hunc, aut super hoc.*“⁶ Очигледно је

⁴ А. де Токвил, *О демократији у Америци*, превео Живојин Живојиновић, Сремски Карловци 2002, 219.

⁵ Зависно од места на коме се налази знак интерпункције, реченица може имати различита значења: „Ићи ћеш, вратити се, нећеш у рату погинути“ или „Ићи ћеш, вратити се нећеш, у рату погинути“. У сваком случају, пророчица Аполоновог храма је била у праву.

⁶ „Или (врати) овај (штит) или (нека те) на овоме (донесу).“

да Стиглиц подстиче Европљане да отпочну реализацију плана који подразумева већи степен интеграције и унификације. Међутим, без имало сумње у добре намере аутора књиге, ако је судити по предложеним структурним и политичким реформама, делује извесно да се Европљани неће вратити са штитом.

На самом крају, да се вратимо на случај нашег путника намерника, који је почетком овог миленијума напустио Београд и кренуо ка Лисабону. Њему је увођење евра, без сумње, олакшало свакодневни живот. Док путује, он ужива у позитивним екстерним ефектима заједничке валуте, без обавезе да плаћа трошкове које та валута ствара. Иако делује парадоксално, могла би се бранити теза да највише користи од монетарне уније имају државе изван еврозоне. Као неко ко долази из државе која није чланица Уније, Стиглиц је свакако могао то да уочи, али из непознатог разлога он то није учинио (или нас, барем, о томе није обавестио). Домаћини који су угостили нашег путника подједнако уживају у свим благодетима које собом носи заједничка валута а које се, из перспективе појединца, пре свега, огледају у мањој асиметрији информација и знатно мањим трансакционим трошковима. Међутим, поставља се питање да ли су Европљани заиста спремни да се одрекну националне суверености у домену монетарне политике зарад уживања у благодетима заједничке валуте.

Без обзира на то да ли ће читалац имати разумевања за предложене реформе или не, није спорно да је аутор зналачки указао на најбитније несавршености јединственог валутног подручја, које су настале као непосредна последица увођења евра. Због тога Стиглиц заиста заслужује велико признање и сваку препоруку за читање!